

sueel, al zegt Heijer dat hij het vermoedelijk toch is. Maar argumenten voert hij daar niet voor aan.

Tony Backeland in *Bakeliet* vermoordt inderdaad zijn moeder. Zij projecteert in hem haar idealen, hemelt hem voortdurend tegenover anderen op, maar verwaarloost hem aan één stuk door en breekt zijn pogingen een eigen wereld te creëren tot de grond toe af. Als ze een keer na een ordinaire ruzie worden gearresteerd en aan elkaar vastgeketend, merkt zij in een vlaag van luciditeit op, dat hij nu eindelijk niet meer van haar los kan komen. Maar dat Tony haar vermoordt om de band met zijn vader te herstellen, dat blijkt nergens.

En in zijn eerste stuk, *Schreber*, dat Rijnders met Mia Meijer schreef, is de moeder allerminst zo'n moederdier dat haar zoon in zijn macht houdt en van de vader vervreemdt, ze maakt zich eerder, al valt ze zo nu en dan uit haar rol, totaal ondergeschikt aan haar man. Dié is in dit stuk de dwingende persoon, degene die zijn idealen in zijn kinderen projecteert, die ze met allerlei orthopedische toestellen letterlijk fysiek naar zijn ideaal wil modelleren en alles wat hij moreel niet wenselijk acht met strafmaatregelen wenst te onderdrukken. En dat alles om zijn kinderen als de eersten van het Duitse volk fysiek en moreel superieur te maken. Van enige emotionele en creatieve vrijheid kan daarbij geheel geen sprake zijn.

Afwezig

Wat wel in alle stukken zit, is de vroegtijdige afwezigheid van de vader. Over het algemeen is die er vandoor gegaan. De zoon zou de moeder dan inderdaad kunnen verwijten – terecht of onterecht – dat zij er de oorzaak van is geweest, dat hij in het dagelijkse leven geen vader meer heeft. Alleen, in geen van de stukken doet de zoon dat expliciet.

Maar ook de afwezigheid van de vader ligt in *Schreber* anders. De vader sterft als de zoon negentien is doordat hij in de gymnastiekzaal van zijn orthopedisch instituut een ijzeren ladder op zijn kop krijgt. De zoon gaat rechten studeren en weet carrière te maken als rechter. Zijn problemen komen pas als zijn oudste broer zelfmoord pleegt en zijn eigen vrouw de ene miskraam na de andere krijgt. Daardoor dreigt het geslacht Schreber uit te sterven, zodat hij de droom van de vader omtrent het nieuwe Duitse mensengeslacht niet voort kan zetten. De zoon laat zich opnemen in een psychiatrische inrichting en ontwikkelt allerlei identiteiten, totdat hij zijn 'definitieve' identiteit vindt: hij zal zich langzaam in een vrouw veranderen om als de

bruid van God de moeder van een nieuw, superieur geslacht te worden. Daaraan gaat gepaard - geheel in strijd met de theorie van Heijer - dat hij een grote haat ontwikkelt ten opzichte van de vader, die hij - in zijn verbeelding - als volgt toespreekt:

'Ik heb nagedacht. Ik heb altijd geluisterd naar iedere lettergreep van al jouw drieëntwintig hoofdstukken van jouw boek met al jouw pedagogische ideeën. En vandaag voer ik het woord, in mijn eigen taal. Jij hebt geen ander wapen dan het woord. Daarmee zweep je de massa's op, daarmee verlam je mijn zenuwen, daarmee roof je mijn verstand. (...) Verbaas je maar niet dat ik zo mijn eigen woorden heb. Jouw boekentaal, jouw edelgermaans, ik schijt erop. (...) Ik behoor voor eeuwig tot een inferieur ras. Ik ontkleed me, ik verf me, ik versier mijn lichaam, als een jood, een vrouw. Ik geef me over aan je drie doodsvijanden: aan zwijgen, slapen en wellust, zoals ik me vroeger overgaf aan de wet. Ik heb de dodelijke weekheid ontdekt, vreemde, wellustige, vrouwelijke dingen, dingen waar jij bang voor bent, die jij nooit hebt willen weten, dode God! Nu is het mijn beurt.'

De vader van de Amerikaan *Wolfson* is wél weggegaan, toen de zoon vier jaar was. De moeder, ordinair, schaamteloos, heeft haar zoon totaal in haar macht. Hij verzet zich tegen haar door een allergie te ontwikkelen voor zijn moedertaal: hij probeert zo veel mogelijk te verhinderen dat hij Engels hoort praten, bijvoorbeeld door cassette-recorders tegen zijn oren te houden. Als hij er niet onderuit kan, zet hij het Engels op basis van zowel klank- als betekenisassociaties om in een mengelmoes van vier andere talen. Goed, dat mag hij in feite doen om zich aan zijn moeder te ontworstelen, de verklaring die hij er zelf voor heeft, gaat veel verder. Hij is er van bezeten, dat alles wat iemand doet, kan leiden tot verval, tot het begin van het einde, tot de dood. Naar iemand luisteren kan daarom desastreus zijn. Eten ook. Hetzelfde geldt voor wat hij zelf doet, dat kan rampzalig zijn voor anderen. Hij lost dat op door wat hem bereikt zoveel mogelijk in zijn hoofd in onderdelen te ontleden en om te zetten in iets anders. Dat doet hij met de taal die hij hoort én met het eten. Dat ontleedt hij in zijn hoofd in moleculen, die hij weer tot nieuwe combinaties smeedt. Door die nieuwe woorden uit te spreken neutraliseert hij wat hij hoort. Om zelf niets te doen wat tot de ondergang van hemzelf en anderen kan bijdragen, blijft hij zo veel mogelijk onbeweeglijk in zijn kamertje zitten. En om het verval in zijn lichaam te neutraliseren, moeten zijn darmen schoongespoten worden met een

klisteerspuit. Hij weet niets gelukkzigers te bedenken dan dat.

De natuur eist echter zijn tol. Als zijn moeder niet thuis is, krijgt hij aanvallen van vraatzucht. En zo nu en dan bezoekt hij - tevergeefs - een prostituee. Deze handelingen vormen de 'plot' van het stuk. Rijnders heeft het verbale omzettingsmechanisme teatraal erfahrbaar gemaakt door de figuur van *Wolfson* te verdriedubbelen. Naast hem is er 'de talenstudent' en 'de man' die ook zijn vader is, een Joods-Russische immigrant die hij zo nu en dan in een park ontmoet en met wie hij dan Jiddisch praat. En naast de moeder en de hoer is er nog een derde vrouw, 'de vrouw', die meedoet aan de taalomzettingen, maar ook de verpleegster is.

Het zal duidelijk zijn dat Rijnders het thema van het losscheuren van de ouders - in dit geval weer van de moeder - naar een heel ander niveau tilt, dat hij het verbindt (verklaart?) met de angst voor de dood. De (verkapte) homoseksualiteit speelt in dit stuk geen dominante rol.

De eerste komedie die Rijnders schreef, *Dollie*, zet de uitspraak van Heijer nog meer op losse schroeven. Een zoon bezoekt na maanden zijn moeder. Ook hier blijkt de vader al lang geleden vertrokken. De zoon komt geld vragen: hij wil naar Rio de Janeiro, om eindelijk zijn eerste roman, *Avocado's bij de lunch*, af te maken. De moeder wil hem per se bij zich houden. Hij wil naar Rio met zijn verloofde, het enigszins hysterische zangeresje *Dollie*, die kort na hem verschijnt. Zij worden overvallen door haar vader, die een ex van de moeder blijkt te zijn en die uiteindelijk zijn dochter meeneemt. Als de zoon ten slotte zijn liefde voor de moeder verklaart, schiet niet hij haar dood, maar zij hem.

Eczeem ten slotte, hoewel voor *Bakeliet* geschreven, vormt de overgang naar de andere stukken van Gerardjan Rijnders. De vader is hier gewoon aanwezig, heeft een roemrijk oorlogsverleden, maar is een minder succesvol zakenman en wordt gekleinereerd door de moeder, die - in Spanje, want daar woont dit Nederlandse echtpaar - de voorganger is van een sektarische religieuze gemeenschap. De homoseksuele zoon *Johan*, die voor de kunst heeft gekozen, is er op vakantie en een vriend van hem, *Paul*, - die verliefd op hem is - is daar ook neergestreken. De zoon wil echter niet met hem naar bed. Hij wil alleen maar seks met de eerste de beste passant: 'Juist met de eerste de beste passant! Als hij zijn bek maar houdt, als ik hem maar niet zie. Ook alleen dronken natuurlijk. Liefst als ik dood ben eigenlijk. (...) Mijn zusjes noem ik niet eens bij hun voor-